

НЕЛЛЯ НИЧКАЛО,

доктор педагогічних наук, професор, президія НАПН України,
академік секретар Відділення професійної освіти та освіти дорослих
НАПН України, м. Київ

ІННОВАЦІЙНИЙ ПОСТУП ПОЛЬСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ ПРАЦІ

(Рецензія на монографію “*Praca zawodowa – życie osobiste. Dysonans czy synergia?*” Renata Tomaszewska-Lipiec. Bydgoszcz 2018. – 672 s.)

Педагогіка праці з 1972 р. почала свій поступ як субдисципліна педагогічної науки у польській, європейській і світовій педагогічній думці завдяки великій інтелектуальній праці, теоретико-методологічному обґрунтуванню і прогностичному науковому баченню її засновників професорів Тадеуша Вацлава Новацького (Tadeusz Waclaw Nowacki (1913–2011), Станіслава Качора (Stanisław Kaczor (1924–2014) і Зигмунта Вятровського (Zygmunt Wiatrowski). Впродовж 47 років відбувалося й нині продовжується її утвердження і розвиток, поглиблюються міждисциплінарні зв'язки з різними науками – філософією, соціологією, психологією, економікою, психофізіологією, ергономікою та іншими галузями наукового знання. Ефективність і динамічність цього досить складного й суперечливого процесу підтверджується такими даними: лише в «Бібліотеці педагогіки праці» видано – понад 300 філософсько-педагогічних, психологічних, науково-методичних та інших праць. Автори і співавтори багатьох із них – відомі науковці, дослідники проблем педагогіки праці, члени секції педагогіки праці Комітету педагогічних наук Польської академії наук, яку нині очолює професор звичайний доктор хабілітований Ришард Герлях (Ryszard Gerlax).

Помітною подією в науково-педагогічному житті Республіки Польща стало видання фундаментальної наукової праці – одноосібної монографії “*Praca zawodowa – życie osobiste. Dysonans czy synergia?*”. Її автор – відомий дослідник проблем педагогіки праці Рената Томашевська-Ліпец (Renata Tomaszewska – Lipiec) з університету Казимира Великого в Бидгощі. Це наукове видання ми аналізували досить тривалий час, осмислювали його концептуальний задум, вивчали структуру і зміст кожного розділу. Значну увагу було приділено ознайомленню з дослідницьким інструментарієм, розробленим особисто автором монографії. Передусім зазначимо, що таку фундаментальну працю неможливо написати за короткий час. Вона задумувалася й створювалася впродовж багатьох років у процесі паралельних експериментальних пошуків з участю роботодавців, які стали безпосередніми учасниками особливого професійно-дидактичного процесу.

Креативність та інноваційність монографії Р. Томашевської-Ліпец відчувається з її першої сторінки й, зрозуміло, змісту першого розділу – “*Rozważania wstępne*” («Вступні роздуми»). Цілком доречним є афоризм К. Обуховського (K. Obuchowski): «Вчений не має бути капланом правди. В димі його кадил правда зміниться на фальш. Тому він повинен бути швидше мандрівником (pelgrzymem), сповненим переконання в своєму виборі, підтримуванням надії на те, що є на доброму шляху» (с. 9).

Р. Томашевська-Ліпец звертається до результатів своїх попередніх наукових пошуків щодо професійної праці та позапрофесійної діяльності в контексті організацій, що навчаються. Їх результати було опубліковано в монографії «Освіта в закладі праці в перспективі організації, що навчається» (“*Edukacja w zakładzie pracy w perspektywie organizacji uczącej się*”). Дослідниця закономірно звертається до концепції, запропонованої американським теоретиком П. М. Сенге (P. M. Senge),

якого у 80-х роках ХХ століття називали «стратегом століття». Вчений особливу увагу приділяє проблемі зростання труднощів, пов'язаних із дисонансом між професійною працею й особистим життям. Він дійшов висновку щодо посилення дисонансу між світом праці людини та іншими аспектами її життєдіяльності.

Нетрадиційним є вступ до дослідницької проблематики. Дослідниця обґрунтовує її з урахуванням глибокої сутності поняття рівноваги у всесвіті: «Космос, наша планета, пори року, вода, вітер, вогонь і земля – це все триває або змінюється, залишається в рівновазі. Лише ми, люди, становимо виняток» (Вайне В. Діер – Wajne W. Dyer). Отже, фундаментом дослідження є одвічна істина: людина – центр Всесвіту. Саме тому найважливішою для такого наукового пошуку є персоналістичне покликання людини. У цьому контексті набуває особливого значення гармонійний, всебічний розвиток особистості, її фізичний, інтелектуальний, емоційний, суспільний, релігійний, моральний і духовний потенціал, що вимагає інтегрованого підходу. Саме це уможлиблює самореалізацію людини.

Інтегрований розвиток, як наголошує Р. Томашевська-Ліпец, «це також розвиток усіх вимірів активності, що впливають на формування людської екзистенції, яка найчастіше приводить до власне двох засадничих аспектів, тобто *професійної праці й особистого життя*» (с. 11).

Звертаючись до положень щодо «персоналістичної економіки», за М. Новаком (M. Nowak), автор монографії обґрунтовує концептуальний простір наукового дискурсу в контексті реляції «професійна праця – особисте життя» працівників. Таке тематичне спрямування зумовлюється міждисциплінарною взаємодією в системі «педагогіка – психологія – соціологія – філософія – економіка». Це проілюстровано на концептуальній схемі П. М. Сенге (с. 14). Зокрема йдеться про «петлю», що впливає на зростання кількості часу і заангажування в професійній праці в поєднанні з «петлею» зростання часу, передбаченого на позапрофесійні справи (с. 16). Досить слушним є звернення до такого висновку вченого: конфлікт між працею і родиною (тобто родинними, сімейними та іншими особистими справами значно знижується) за умов, коли організація (підприємство) визнає цінності, що узгоджуються із сутністю людини; цінності, що мають таке ж значення в праці і вдома (с. 17).

Дослідник П. Вільсон (P. Wilson), порівнює риси біографії, що характеризується як рівновагою, так і її недостатністю. Такий підхід становить філософський, соціологічний, психологічний і педагогічний інтерес. Автор спрямовує свій пошук на виявлення суперечностей за П. Вільсоном (P. Wilson), під впливом яких знаходиться сучасна особистість.

Вважаємо позитивним те, що Р. Томашевська-Ліпец теоретично виважено порівнює підходи різних вчених до аналізу проблем рівноваги часу на «працю і життя». Зокрема, йдеться про ключове положення Д. Аллена (D. Allen) щодо утримання рівноваги і буття, повністю зосередженого на своїй діяльності, а не спроба постійного «встановлення кордону між приватним життям і професійною працею» (с. 25).

Зазначимо, що досить кваліфіковано і детально викладено методологічну інформацію (с. 29–44). Дослідниця визначає предмет власних досліджень: реляція між професійним й особистим життям працівників. При цьому вона аналізує семантичне значення слова «реляція» (від латинської мови “Correlation”, “Correlatio”, від com – і “razem, łącznie”; і relation, relatio – “związek, relacja”), що означає «співзалежність» (współzależności) і «взаємний зв'язок» (wzajemny związek).

Ознайомлення з поняттєво-термінологічним апаратом здійсненого наукового пошуку дозволило дійти висновку щодо «філігранного відпрацювання» й

взаємоузгодженого семантичного й методологічного «відшліфування» кожного дослідницького компонента. Головну мету свого наукового пошуку автор визначає так: вивчення-розпізнання, описування і з'ясування характеру реляцій, що виникають завдяки впливу професійної праці на особисте життя працівника, а також виявлення ефективності цього впливу на обидва напрями його функціонування.

Визначивши чотири конкретні мети теоретично-пізнавального спрямування, автор формулює практичну мету. Її сформульовано чітко: підготувати рекомендації для організацій і підприємств щодо підвищення ефективності підходів, спрямованих на забезпечення синергії між професійною працею та особистим життям працівників.

Головну проблему автор визначає так: яким є характер реляції, що виникає завдяки впливу професійної праці на особисте життя, а також, які його результати? Автор аргументовано формулює сім конкретних завдань, спрямованих на з'ясування головної проблеми наукового пошуку.

Заслужують позитивної оцінки авторські підходи до проведення кількісно-якісних досліджень, в процесі яких кількісні методи збагачують якісні методи, систематизовані в таблиці 1.3 «Методи, техніки та інструменти, застосовані у власних дослідженнях» («Metody, techniki i narzędzia zastosowane w badaniach własnych»). Цей доробок можна кваліфікувати як авторську «дослідницьку мапу» або дослідницьке поле (с. 36).

Автором детально схарактеризовано дослідницьку базу. В кожному із 16 господарських секторів було визначено по 5 організацій. Цінну інформацію представлено в таблиці 1.4 «Dobór próby w pierwszym etapie badań własnych według 16 sekcji PKD» («Добір проби на першому етапі власних досліджень відповідно до 16 секцій Державного класифікатора діяльності»).

Результати опрацювання відповідей учасників експерименту на першому і другому етапах дозволили дослідниці здійснити порівняльний аналіз з таких аспектів: рівновага між професійною працею й особистим життям в організації, установі, де в даний час працює фахівець, а також реляція між професійною працею й особистою сферою працівника в умовах «рівноваги» (с. 42–43). На третьому етапі використовувався метод аналізу випадковостей («studium przypadku»), а також дослідження організаційної культури в двох економічних секторах: O – публічна адміністрація і національна оборона; обов'язкове національне забезпечення; S – інша діяльність у сфері обслуговування. Це дослідження проводилося в шести організаціях з використанням авторських методик.

Отже, уважне прочитання монографії дозволяє дійти висновку, що це видання може бути добрим орієнтиром і водночас путівником для молодих і зрілих дослідників проблем андрагогіки та педагогіки праці на міждисциплінарному рівні.

Важливу наукову інформацію викладено у другому розділі «Професійна праця – особисте життя – між минулим і сучасністю» («Praca zawodowa – życie osobiste – między przeszłością a teraźniejszością»). Спочатку автор аналізує та інтерпретує основні поняття: «професійна праця», «особисте життя», «дисонанс», «синергія», «рівновага». Ці та інші поняття розглядаються на основі міждисциплінарного підходу в різних аспектах: філософському, соціологічному, праксеологічному, етичному. Слушним є звернення автора монографії до категорії «нова праця», що введена в науковий обіг В. Фурманеком (W. Furmanek). Такий підхід набуває особливого значення у зв'язку з новими технологіями, технологічними процесами в умовах інформаційно-технологічного суспільства, що трансформується в цифрове суспільство. Наголошується, що праця є домінуючим чинником розвитку нашої

цивілізації й об'єктивно зумовлює необхідність змін. Як зазначає автор, найбільше цивілізаційних змін відбулося впродовж останнього століття. Безумовно, вони є динамічними й відповідно спричиняють зростання дисонансу між професійною і позапрофесійною сферами.

У цьому розділі наголошується, що особиста сфера тісно пов'язана з позапрофесійною діяльністю. Вона охоплює різні індивідуалізовані форми активності, зокрема:

- активність родинна;
- активність освітня (наукова);
- активність фізична / турбота про здоров'я, заняття спортом;
- активність культурна (відвідування кінотеатрів, театрів, концертних та інших програм, вистав, футбольних матчів тощо);
- активність громадянська (громадська діяльність, приналежність до позаурядових громадських організацій, а також до інституцій Костьола);
- активність товариська (зустріч із приятелями і знайомими);
- активність хоббістична (розвиток своїх інтересів, подорожі, особистий розвиток);
- вільний час лише для себе (с. 53).

Запропонована класифікація активності особистості, на нашу думку, відображає реальне життя різних категорій дорослого населення. Хоча зауважимо, що в кожній із цих груп можна виокремити ще й окремі підгрупи. Наприклад, чимало їх у родинній активності: турбота про здоров'я і виховання дітей; підтримка родинних традицій, участь у сімейних і релігійних святах; турбота про батьків, їхнє здоров'я та матеріальне забезпечення, догляд за ними в похилому віці тощо.

Поряд з родинним життям доцільно приділяти особливу увагу вільному часу, що практикується досить широко. Автор звертається до змісту поняття «вільний час», починаючи з визначення, прийнятого конференцією ЮНЕСКО у червні 1957 року. Враховуючи зміст цього поняття, за французьким соціологом Ю. Думазед'єром (J. Dumazedier), – це усі заняття людини для її відпочинку, здобуття нових знань, навчання за своїми інтересами або для добровільної участі в громадському житті, а також для виконання позапрофесійних, родинних і громадських обов'язків.

Привернемо увагу до змісту таблиці 2.1 «Приклади інтерпретацій категорій «рівновага професійна праця – особисте життя в науковій літературі» (Przykładowe interpretacje kategorii “równowaga praca zawodowa – życie osobiste”), а також таблиці 2.2 “Przykładowe interpretacje kategorii “równowaga praca zawodowa – życie osobiste w ujęciu instytucjonalnym i słownikowym”. У цих таблицях викладено результати семантичного аналізу широкої джерельної бази. Поряд з цим, автор звертається до багатьох інших понять (наприклад, «поліпшення ролей праця-життя», «культура праця-родина», «фасилітація - праця-життя» та інші). Особливу увагу приділено аналізу концепцій американських вчених: праця/вільний час (work / leisure) або «рівновага праця / вільний час, а також англійських дослідників, які ввели в науковий обіг це поняття. Автор розмірковує над «психологічним міфом», спричиненим математичним підходом до аналізу дефініції «праця в порівнянні із життям».

Багато зусиль доклала Р. Томашевська-Ліпец для здійснення ретроспективного аналізу різних аспектів співвідношення професійної праці та особистого життя. Використовуючи офіційну статистику, вона порівнює щотижневі витрати часу на працю в старих країнах Європейського Союзу (станом на 2012 р.), а також у Польщі.

Враховуючи багатовимірність чинників, що впливають на здоров'я людини, автор називає її «корисною екосистемою» (с. 108). У такій системі дуже складні взаємозв'язки (прямі й зворотні), що впливають на якість життя працівників, професійну й особисту сфери їхньої діяльності.

«Професійна праця – особисте життя у світлі теорій і концепцій суспільних, а також гуманітарних наук» (“Praca zawodowa – życie osobiste w świetle teorii i koncepcji nauk społecznych oraz humanistycznych”) – особливість змісту цього розділу полягає в глибокому міждисциплінарному аналізі цієї проблеми. Йдеться про економічний, соціологічний, психологічний та філософський аспекти.

З урахуванням результатів, одержаних під час міждисциплінарного аналізу стану цієї проблеми в чотирьох галузях, автор переходить до наукового викладу свого бачення сукупності проблем нового світу праці й цивілізації «нерівноваги» (“W kierunku nowego świata pracy i cywilizacji “nierównowagi””) Р. Томашевська – Ліпец звертається до таких проблем: прискорення темпу життя як результату трансформації суспільного часу; зміни у співвідношенні часу праці і вільного часу (czas pracy versus czas wolny); щастя як мета цивілізації “konsumpcyjnej”; складний світ праці й організації, що спішають (“spieszące się organizacje”) (с. 233–338). Неабиякий інтерес викликає виклад суперечностей: між улюбленою працею та втратою незалежності; загрозами в середовищі праці та “work-life balance”; золотою серединою і метафорами “Linokoczka” (с. 339–386).

Зміст монографії значно збагачено й поглиблено завдяки ретельному опрацюванню й методологічно виваженому узагальненню результатів багатолітніх наукових пошуків автора. Йдеться про 6–8 розділи. Спочатку Р. Томашевська-Ліпец детально характеризує умови досліджень, їх напрями, а також здійснює кількісний і якісний аналіз учасників експерименту. Далі викладено чинники, що впливають на сучасну професійну працю. Значну увагу приділено розкриттю характеру взаємозв'язку між професійною працею й особистим життям (с. 389–478). Такий дослідницький підхід дозволив виявити витoki успішності у функціонуванні працівників і роботодавців у позапрофесійній сфері, а також відповідно в їх діяльності у відповідних організаціях. Це спонукало автора до роздумів щодо синергії між особистою професійною працею та особистим життям.

Восьмий, завершальний розділ монографії **“Synergia między pracą zawodową a życiem osobistym – autorefleksje badanych i propozycje rozwiązań”** («Синергія між професійною працею та особистим життям – авторефлексії досліджуваних і пропозиції змін»), свідчить про творчий підхід автора до узагальнення результатів багатолітнього дослідження, а також про креативність і прогностичність рекомендацій для працедавців.

Дуже цікаві, нетрадиційні, інноваційні методики та результати їх використання на різних етапах наукових пошуків систематизовано в додатках (с. 635–671). До цього слід додати, що монографію підготовлено і видано з любов'ю, на високому науково-професійному й естетичному рівні.

Вважаємо, що зміст монографії дуже актуальний і корисний для різних категорій читачів, зокрема, для науково-педагогічних працівників, викладачів закладів освіти різних типів, молодих і зрілих дослідників, а також для роботодавців. Творче використання прогресивних і конструктивних ідей, викладених у монографії, сприятиме вдосконаленню підготовки сучасного виробничого персоналу – людського капіталу XXI століття.